

УДК 330.322(477)

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ УКРАЇНИ: СТАН ТА ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINE: STATE AND WAYS OF ACTIVATION

Валентина Михайлівна МОТРИЧЕНКО

*к. е. н., доцент кафедри економічної теорії, Черкаський інститут банківської справи
Університету банківської справи НБУ (м. Київ)
E-mail: mtvalay@ukr.net*

Valentyna M. MOTRYCHENKO

*PhD in Economics, Associate Professor of Economics Department, Cherkasy Institute of Banking of the
University of Banking of the National Bank of Ukraine (Kyiv)*

Анотація. У статті досліджено стан інвестиційного клімату України та його особливості на сучасному етапі розвитку. Автором виявлено основні причини погіршення інвестиційного середовища та запропоновано шляхи поліпшення його. Проаналізовано позиції України у міжнародному інвестуванні та її міжнародний рейтинг.

Summary. The situation of Ukrainian investment climate and its peculiarities at the present stage of development are investigated in the article. The main reasons of investment environment deterioration are revealed, as well as the ways of its improvement are suggested. The place of Ukraine in international investment and its international rating are analyzed.

Ключові слова: *інвестиційна привабливість, інвестиції, інвестиційний клімат України.*

Key words: *investment attractiveness, investment, investment climate of Ukraine.*

Постановка проблеми. З переходом України до ринкових умов господарювання постала необхідність членства нашої країни в різних міжнародних організаціях та відкриття можливостей для міжнародного інвестування. У країні поступово створювалися макро- і мікроекономічні умови для залучення міжнародних інвестицій. Прилив іноземних інвестицій забезпечить в майбутньому повноцінне функціонування господарюючих суб'єктів, підвищить конкурентоспроможність національного виробництва та забезпечить збалансованість економічного розвитку. Саме через прилив інвестицій і визначають процес економічного зростання держави в цілому, тому сталий економічний розвиток суспільства значною мірою залежить від обсягу інвестицій.

У зв'язку з цим, однією з найбільш важливих сучасних наукових проблем є створення економічних умов для іноземних інвестиційних

проектів, з огляду на те, що вони останнім часом скорочуються. Особливо гостро ця проблема позначилася в період світової фінансової кризи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми інвестицій активно досліджували вчені-економісти І. Бланк, В. Гейц, В. Марцин, Ф. Федоренко, А. Череп, У. Шарп та ін. У той же час, проблеми відтоку фінансових ресурсів у посткризовий період України досліджені недостатньо.

Метою статті є дослідження проблем відтоку інвестицій з України, причин погіршення вітчизняного інвестиційного клімату та визначення шляхів його покращення.

Обґрунтування отриманих наукових результатів. В умовах ринкової економіки організація інвестиційної діяльності окремої країни потребує регулювання інвестиційного процесу як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівнях. При цьому, на

макроекономічному рівні, особливу увагу приділяють таким питанням:

- вивченню існуючих пріоритетів, пріоритетних сфер та об'єктів інвестування, які мають відповідати довготривалим національним інтересам держави;
- встановленню відповідних податкових ставок та податкових пільг для залучення міжнародних іноземних інвестицій та спрямування їх у пріоритетні сфери економіки;
- проведенню відповідної грошово-кредитної політики, яка б сприяла активізації інвестиційної діяльності. Така політика впливає на

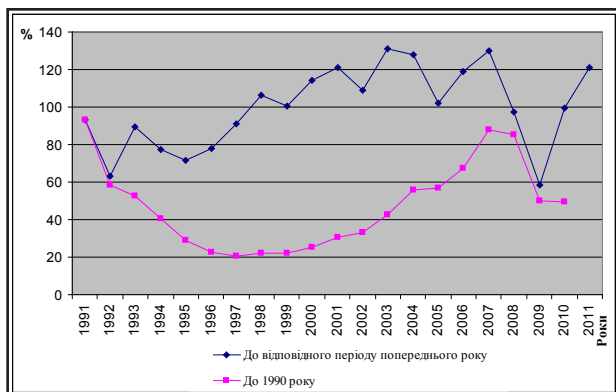

Рис. 1. Динаміка зміни інвестицій в основний капітал, % [8].

умови інвестиційного проектування, регулюючи грошовий обіг та роботу банківської системи, яка мультиплікативно створює грошові кошти;

- плануванню прямих державних замовлень;
- проведенню відповідної амортизаційної політики;
- приділенню уваги регулюванню та активізації фондового ринку, де можуть застосовуватися прямі та непрямі методи впливу на інвестиційну діяльність.

На мікроекономічному рівні увага приділяється таким питанням:

- вивченню кон'юнктури ринку;

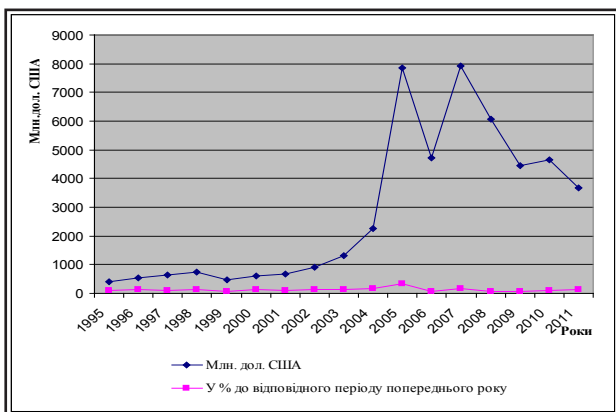

Рис. 2. Приріст прямих інвестицій (акціонерний капітал) [8].

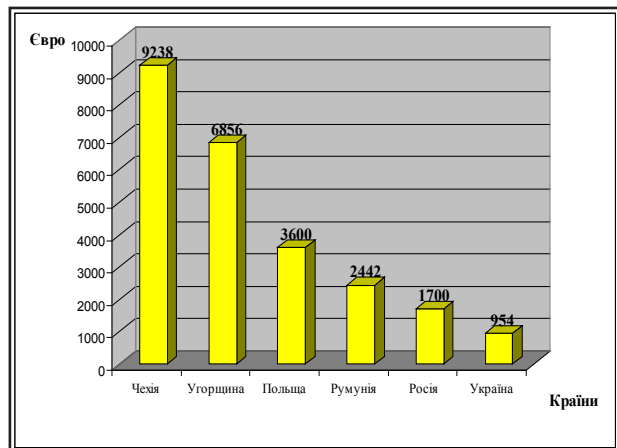

Рис. 3. Прямі інвестиції на душу населення в Центральній та Східній Європі за 2010 р., в євро.

Джерело: [7].

- розробленню інвестиційних проектів;
- розробленню умов фінансування на різних стадіях та етапах інвестиційного проекту;
- дотриманню контролю за виконанням умов інвестиційних проектів.

На наш погляд, під інвестиційним кліматом розуміють ситуацію, яка склалася в країні на мікро- та макро- рівнях. На ці рівні впливає мегарівень як оболонка впливу ззовні. Від стану інвестиційного клімату в країні залежить впевненість інвесторів у капіталовкладеннях на довготермінову перспективу.

Україна потенційно може бути однією з провідних країн за залученням інвестицій. Країна багата на природні ресурси, кваліфіковану і дешеву робочу силу, має значний науково-технічний потенціал, наявну інфраструктуру, потужну виробничу базу, величезний внутрішній ринок збуту продукції та успішну інтеграцію у світовий фінансовий та товарний ринок.

Для створення відповідного інвестиційного клімату в країні ухвалювали законодавчі акти та підписували відповідні міждержавні угоди. Так, початком створення інвестиційного клімату було ухвалення законодавчих актів: Директиви Ради 85/611/ЄЕС «Про узгодження законів, підзаконних та адміністративних положень, що стосуються інститутів спільного (колективного) інвестування в цінні папери, що підлягають обігу (ІСІ)» від 20 грудня 1985 року та Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 року № 93/96-ВР та ін. [1]. У Законі України «Про режим іноземного інвестування» були чітко визначені суб'єкти, об'єкти інвестування, права, гарантії, компенсації з відшкодування збитків тощо. Однак, існують деякі спірні положення щодо страхування ризиків, які потребують доопрацювання.

Інвестиції в економіку України завжди мали місце з початку незалежності, можливо в не

такому обсязі, який необхідний для розвитку нашої країни. Статистична інформація свідчить про зростання інвестицій в економіку України до 2008 р. включно і про істотне скорочення обсягів інвестування з 2009 р. (див. рис. 1-2).

Дані рис. 1-2 свідчать про суттєве зменшення інвестування в економіку України, що пов'язано зі світовою фінансовою кризою та з незадовільною макроекономічною ситуацією в країні, інвестиційним кліматом [8]. Так, у 2005 р. обсяг прямих інвестицій становив 7843,1 млн дол., в 2009 р. – 4436,6 млн дол., за січень-вересень 2011 р. 3680,3 млн дол., тобто скорочення обсягів інвестування відбулося майже вдвічі.

Найбільшими країнами інвесторами станом на 1 жовтня 2011 р. були Кіпр – 12089,1 млн дол. (24,9%), Німеччина – 7287,5 млн дол. (15,0%), Нідерланди – 4914,4 млн дол. (10,1%), Австрія – 3447,8 млн дол. (7,1%) [8].

Для порівняння наведемо дослідження Віденського інституту міжнародних економічних досліджень щодо надходження прямих інвестицій в інші європейські країни (див. рис. 3).

Дані рис. 3 наочно ілюструють відставання України за рівнем інвестицій від європейських країн майже в 10 разів. Дослідження проведене американським інститутом The Heritage Foundation, показує відставання України за рівнем прямих інвестицій від центральноєвропейських сусідів таких як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина та Балтійські країни.

Так, найвищий серед країн Центральної та Східної Європи рівень іноземних інвестицій – в

Чехії: станом на 2010 р. їх обсяг складав більше 9 тис. євро на душу населення, тоді як в Україні цей показник складав 954 євро. Іноземні інвестиції до Угорщини в 2010 р. досягли майже 7 тис. євро, в Польщу – 3,6 тис. євро, в Румунію – майже 2,5 тис. євро, в Росію – 1,7 тис. євро [7].

Дослідження американського інституту показало, що економічний розвиток України був схожий на «американські гірки». Так, якщо за період з 2000–2007 рр. економічне зростання України складало в середньому 7,5%, то починаючи з 2009 р. країна пережила найбільший в Європі спад зі зниженням ВВП більш як на 15%. Така ситуація вказує на відсутність дієвих структурних реформ у країні, що робить економіку України особливо вразливою до зовнішніх шоків.

Міжнародне співставлення позицій України з іншими країнами за показниками інвестиційного клімату та перешкод ведення бізнесу також свідчать про низькі вітчизняні показники (міжнародне дослідження The Heritage Foundation) (див. табл. 1).

Дані табл. 2 ілюструють відставання України за показниками: інвестиційної свободи – у 4,5 рази, фінансової свободи, прав власності та свободи від корупції – в 2,6 рази, свободи праці – в 1,6 рази. Ці показники свідчать про загальний несприятливий інвестиційний клімат в Україні.

Також про несприятливий інвестиційний клімат в Україні свідчать і міжнародні рейтинги ведення бізнесу та конкурентоспроможності, які порівнюють тенденції розвитку економіки України із загальносвітовими тенденціями (див.

Таблиця 1

Рейтинг Heritage Foundation 2010: порівняння позицій України з позиціями країн-лідерів

	Україна	Країна-лідер	Індекс	Відставання
Свобода бізнесу	38,7	Грузія	87,9	49,2
Свобода торгівлі	82,6	Грузія	89,1	6,5
Фіскальна свобода	77,9	Туркменістан	90,2	12,3
Державні витрати	41,1	Туркменістан	94,7	53,6
Монетарна свобода	61,2	Албанія	78,7	17,5
Інвестиційна свобода	20,0	Естонія	90,0	70,0
Фінансова свобода	30,0	Чехія, Естонія, Литва	80,0	50,0
Права власності	30,0	Естонія	80,0	50,0
Свобода от корупції	25,0	Словенія	67,0	42,0
Свобода праці	57,7	Грузія	93,7	36,0

Джерело: [9, с. 91]

Міжнародні рейтинги: їх суть та місце України

Показник	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.	Пояснення
Корупційний індекс організації (Transparency International)	99 позиція із 163	118 позиція із 180	134 позиція із 180	146 позиція із 180	*	*	Показує узагальнену корумпованість в країні
Рейтинг ведення бізнесу (The Doing Business)	124 позиція із 155	118 позиція із 179	139 позиція із 178	145 позиція із 181	142 позиція із 183	*	Показує легкість відкриття компанії, ліцензування, найм робітників, реєстрація власності, отримання кредиту, захист інтересів інвесторів
Рейтинг конкурентоспроможності (World Competitiveness Yearbook)	46 позиція із 55	46 позиція із 55	54 позиція із 55	54 позиція із 55	*	*	Показує стан економіки, ефективність діяльності уряду, ефективність ведення бізнесу та стан інфраструктури
Індекс економічної свободи (Heritage Foundation)	99 позиція із 157	125 позиція із 161	133 позиція із 157	152 позиція із 179	*	164 позиція із 179 Оцінка «задушена економіка»	Показує свободу ділової активності, торгової, фінансової, грошово-кредитної, інвестиційної, трудової свободи, свободи від уряду, свобода від корупції, захищеність прав власності
Індекс глобальної конкурентоспроможності (World Economic Forum)	69 позиція із 125	73 позиція із 131	73 позиція із 131	82 позиція із 133	89 позиція із 139	82 позиція із 142	Оцінка конкурентоспроможності в країні: якість інституцій, інфраструктуру, макроекономічну стабільність, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, інноваційний потенціал.
Рейтинг «Найкраща країна світу»	*	*	*	*	*	49 позиція зі 100	Рейтинг враховує такі параметри: освіта, охорона здоров'я, рівень життя, економічна динаміка, політична ситуація.
Рейтинг туристичної конкурентоспроможності (World Economic Forum)	*	*	*	77 позиція із 133	77 позиція із 133	85 позиція із 133	Оцінка привабливості вкладання інвестицій для розвитку туризму
Десять найгірших економік світу (Журнал «Forbes» (за статтю ІА УНІАН))	*	*	*	*	*	4 позиція із 10	Після України п'яте місце у рейтингу посідає Ямайка, за нею - Венесуела, Киргизстан, Нікарагуа та Іран.
Індекс неспроможності держав (Фонд миру)	*	*	*	*	*	110 позиція із 177	Категорія: «погана стабільність/небезпечний рівень ризиків»

Джерело: [10, с. 50; 6; 5]

Примітка: * - дані відсутні

табл. 2).

Як видно з міжнародних рейтингів (табл. 2), Україна займає дуже низькі позиції за всіма показниками рейтингів. Потенційний інвестор не буде зацікавлений вкладати гроші в країну з високим рівнем корупції, з нестабільною політичною ситуацією та з низькою інвестиційною ефективністю.

Таку незадовільну ситуацію з інвестиційним кліматом фахівці пов'язують з нестабільною політичною ситуацією, комбінацією легальної та тіншової економіки, недовірою між бізнесом і владою та з впливом світової фінансової кризи.

Так, основними причинами погіршення інвестиційного клімату є:

На макроекономічному рівні:

- негативний вплив світової фінансової кризи, що призвело до підвищення рівня інфляції та відпливу капіталів з країни;

- незадовільний податковий клімат для інвесторів, надмірний тягар оподаткування; з зарплати робітника необхідно сплатити податків до 50% [4]. Згідно звіту Doing Business 2009, в Україні середньозважена ставка оподаткування складає – 58,4%, у той час як у Росії – 48,7%, у Польщі – 40,2%, Латвії – 33%;

- нестабільна політична та економічна ситуація в країні;

- складність та бюрократичність оформлення інвестиційних договорів;

- корумпованість у країні [3, с. 5];

- низький рейтинг міжнародної конкурентоспроможності (див. табл. 2);

- нерозвиненість ринкової інфраструктури.

На мікроекономічному рівні:

- рейдерські захоплення підприємств;

- непрозорість ухвалення інвестиційних рішень та недооцінка активів підприємств;

- тінховий приватизаційний процес та значний тінховий сектор економіки;

- зношеність обладнання та виробничих потужностей, які потребують значних інвестиційних ресурсів;

- бюрократизація створення і ведення бізнесу, перепони в ліцензуванні та реєстрації підприємств, відведення та узаконення майна, високі витрати на дозвільні документи тощо;

- проблеми інституційного середовища: відсутність системи захисту прав інтелектуальної власності, приватного права, неспроможність захисту прав власності в судовому порядку; перепони при входженні на ринок та виходу з нього, складність у проведенні процедури банкрутства підприємств; низька ділова культура ведення бізнесу; неефективність антимонопольного

регулювання, збереження монополій, значна залежність підприємств від імпорту паливно-енергетичних ресурсів, недовіра між господарюючими суб'єктами; засилля фінансово-промислових груп та лобіювання владних інтересів; відсутність права голосу в мажоритарних акціонерів, незначний вплив профспілок на захист робітників та ін. [2; 3; 4; 10].

Для подолання всіх зазначених проблем та покращення інвестиційного клімату України необхідно здійснити такі заходи:

- стабілізувати політичну ситуацію в країні, з метою створення сильної держави з єдиною економічною стратегією розвитку;

- усунути корупцію, зменшити управлінський апарат та їх витрати, сприяти прозорості ведення бізнесу;

- спростити отримання дозвільних документів, скоротити час та кількість перевіряючих служб;

- здійснити докорінну технічну та технологічну модернізацію економіки з метою збільшення продуктивності праці, зниження енерго- та матеріалоемності продукції, за рахунок чого можна досягти кардинального зменшення рівня витрат виробництва та спрямувати їх на розвиток підприємств;

- запровадити новий менеджмент з усуненням всіх бюрократичних перепон та ризиків;

- впроваджувати інноваційні технології, оновлювати та модернізувати виробничі потужності підприємств;

- залучати інвестиції на правах державно-приватного партнерства, при цьому підприємства залишати в державній власності (державний контрольний або блокуючий пакет акцій).

- вкладати залучені інвестиційні кошти на першочергові та пріоритетні проекти інвестиційного розвитку, запобігати тіншовому відтоку капіталу з країни;

- проводити структурні реформи, враховуючи міжнародні рейтингові дослідження.

Нинішній Уряд почав впроваджувати низку економічних реформ задекларованих у Програмі економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [1], в якій визначено вирішення майже всіх ключових проблем. Так, у Програмі визначено п'ять напрямів перетворень:

1. Створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізацію державних фінансів і створення стійкої фінансової системи.

2. Формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізацію податкової

системи і поглиблення міжнародної економічної інтеграції України.

3. Модернізація інфраструктури і базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ, а також розвиток транспортної інфраструктури і ринку землі, перехід від дотацій до самоокупності виробництва і соціальних послуг.

4. Збереження і розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності та стабільності соціального захисту, покращення якості і доступності освіти і медичного обслуговування.

5. Підвищення державного управління шляхом реформування державної служби і виконавчої влади.

Також Урядом було ухвалено Концепцію Державної програми розвитку інвестиційної діяльності на 2011–2015 роки, метою якої є створення умов для активізації інвестиційної діяльності, спрямованої на модернізацію реального сектору економіки та забезпечення сталого економічного розвитку.

У Програмі зазначено створення умов для переходу до інвестиційно-інноваційної моделі розвитку економіки, стимулювання залучення приватних інвестицій, удосконалення законодавства, що регулює інвестиційну діяльність, зняття перешкод в інвестуванні; розбудова системи державного інвестування; розвиток інвестиційного ринку та інвестиційної інфраструктури. Виконання цієї Програми дасть змогу покращити основні макроекономічні показники розвитку держави та зміцнити її позиції на світових інвестиційних ринках; посилити позицію України в міжнародних рейтингах; суттєво збільшити обсяг інвестицій в

основний капітал; забезпечити постійний приріст прямих іноземних інвестицій.

Також було ухвалено Програму економічного співробітництва Російської Федерації та України на 2011–2020 рр. та інші законодавчі акти щодо сприяння інвестиційної діяльності.

Реалізація всіх зазначених нормативних документів на практиці допоможе вирішити основні ключові проблеми та поліпшити інвестиційний клімат України. При цьому необхідно захищати та підтримувати вітчизняного товаровиробника, залишати стратегічні і прибуткові об'єкти в державній власності, залучати інвестиційні ресурси на засадах державно-приватного партнерства, на концесійних умовах та на умовах довготермінової оренди в державний сектор економіки.

Висновки. Дослідивши стан інвестиційного клімату України можна зазначити, що світова фінансова криза відчутно вплинула на інвестиційний клімат країни, що призвело до зменшення надходження інвестиційних ресурсів вдвічі та зниження позицій України у міжнародному рейтингу більше, ніж у два рази. Також на погіршення інвестиційного клімату негативно вплинула нестабільна політична та економічна ситуація в країні. Тому перед Урядом України стоять першочергові завдання подолання всіх негативних факторів, які впливають на інвестиційне середовище країни. При цьому необхідно захистити вітчизняних виробників та залишити стратегічні, провідні національні підприємства в державній власності. Адже стратегічним завданням держави є, насамперед, захист загальнонаціональних інтересів країни та підняття її конкурентоспроможності на світових ринках.

Список використаних джерел:

1. Верховна Рада України – офіційний веб-сайт / Законодавство та законодавча діяльність [Електронний ресурс]. — / Режим доступу : <http://portal.rada.gov.ua>
2. Марцин В. С. Інвестиційна діяльність в Україні в умовах виходу з кризи / В. С. Марцин // Проблеми науки. — 2011. — № 7. — С. 2–8.
3. Марцин В. С. Особливості залучення іноземних інвестицій за умов виходу з кризи / В. С. Марцин // Проблеми науки. — 2011. — № 3. — С. 2–8.
4. Мединська Т. В., Мельник М. І. Забезпечення сприятливого податкового клімату з метою активізації інвестиційних процесів в Україні / Т. В. Мединська, М. І. Мельник // Економіка, фінанси, право. — 2011. — № 5. — С. 23–28.
5. Міжнародні рейтинги України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D1%96_%D1%80%D0%B5%D0%B9%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B3%D0%B8_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8

6. Рейтинг туристичної конкурентоспроможності: Україна опустилася до рівня Гватемали і Намібії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://ng.pl.ua/2011/03/08/rejtynh-turystychnoji-konkurentospromozhnosti-ukrajina-opustylasyado-rivnya-hvatemaly-i-namibiji/>.
7. Рівень інвестицій в Україну у десять разів нижчий, ніж у Чехії [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/30840>
8. Соціально-економічний розвиток України за 2011 рік — К. : Державний комітет статистики 2011. — 31 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua
9. Україна: шляхи відродження економічної свободи. Київ: Центр економічного розвитку, 2010. — 142 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://c-e-d.info/32-4.php>
10. Череп А. В., Рурк Г. І. Інвестиційна діяльність України: стан та шляхи активізації / А. В. Череп, Г. І. Рурк // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. — 2011. — № 3. — С. 48–52.